

Znanstveni skup

**Tridentska baština: katolička obnova i katolička
konfesionalizacija u hrvatskim zemljama**

Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, Zagreb
Filozofski fakultet Družbe Isusove, Jordanovac 110, Zagreb

6. i 7. prosinca 2013.

Organizatori skupa

Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu
Hrvatski institut za povijest
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Organizacijski odbor

Zrinka Blažević, predsjednica
Ivana Brković, tajnica
Mijo Korade
Lahorka Plejić Poje
Slavko Slišković
Marijan Steiner
Ivan Šestak
Nataša Štefanec
Jasna Turkalj

Pokrovitelji

Hrvatska biskupska konferencija
Odbor za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskog sabora

Urednica: Ivana Brković, Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb; Tel.: +385 1 61 200 82, Email: ivana.brkovic@ffzg.hr

Tridentska baština: katolička obnova i katolička konfesionalizacija u hrvatskim zemljama

Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, Zagreb
Filozofski fakultet Družbe Isusove, Jordanovac 110, Zagreb

6. i 7. prosinca 2013.

Tridentski koncil (1545–1563) kao vrhunac pokreta za sveobuhvatnu teološku i institucionalnu reformu Katoličke crkve imao je i dalekosežne posljedice u smislu preoblikovanja brojnih političkih, socijalnih i kulturnih struktura i praksi. Osim uvođenja novih liturgijsko-sakramentalnih i pastoralno-katehetskih normi i organizacijsko-administrativnih promjena unutar same Katoličke crkve, proces katoličke obnove zahvatio je i mnoge druge domene. Korjenito mijenjajući odnose između Crkve i države, on je utjecao na formiranje socijalne i moralne discipline, na oblikovanje različitih kulturnih i obrazovnih modela i praksi, na konstituiranje etno-konfesionalnih, profesionalnih, socijalnih i rodnih identiteta i kultura, kao i na obrasce svakodnevnog života. Osim toga, premda je riječ o univerzalnom religijsko-historijskom fenomenu, katolička se obnova vrlo različito realizirala na regionalnoj razini, tako da se s jedne strane kao važan istraživački izazov nameće detektiranje njezinih utjecaja i djelovanja na globalnoj razini katoličke ekumene, a s druge strane ispitivanje njezinih artikulacija i manifestacija u lokalnom kontekstu hrvatskih zemalja.

Polazeći od navedenih pretpostavki, temeljna zadaća skupa **Tridentska baština: katolička obnova i konfesionalizacija u hrvatskim zemljama** bit će iz interdisciplinarnog i transdisciplinarnog očišta ispitati specifične realizacije procesa katoličke obnove i konfesionalizacije u hrvatskim zemljama, ali i na širem, regionalnom i europskom području. Na skupu će sudjelovati četrdeset dvoje eminentnih istraživača različitih disciplinarnih usmjerenja, koji će iz raznih perspektiva nastojati propitati mnoštvenost formi, manifestacija

i učinaka tridentskih reformi. Ponajprije će se nastojati ispitati dosezi dosadašnjih znanstvenih istraživanja tridentske baštine i zacrtati njihove buduće smjernice. Potom će se pokušati osvijetliti složeni odnosi političke, socijalne i eklezijalne domene u sklopu procesa konfesionalizacije te istražiti osobitosti realizacije tridentinskih reformi u rimskoj središnjici s jedne i na prostorima hrvatskih povijesnih zemalja s druge strane. Središnji tematski fokus skupa bit će posttridentske kulturne prakse u najširem smislu, od jezične i umjetničke produkcije do medijskih formi i propagandnih strategija. Naposljetku, dio programa skupa bit će posvećen i važnom pitanju normi i praksi tridentske obrazovne politike te modalitetima socijalnog discipliniranja.

Zahvaljujući širokom spektru tema i zavidnom broju sudionika, vjerujemo da će ovaj skup pridonijeti revalorizaciji tridentske baštine kao zamašnjaku modernosti u Hrvatskoj, ali i da će potaknuti razvoj novih znanstvenih istraživanja koja će hrvatsku tridentsku baštinu predstaviti kao znanstveno i kulturno relevantan fenomen u širem regionalnom i europskom okviru.

Predsjednica Organizacijskog odbora
dr. sc. Zrinka Blažević, izv. prof.

Petak, 6. prosinca 2013.

Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, Zagreb

Otvorenje skupa i pozdravni govori (9:00–9:30)

I. Istraživački dosezi i perspektive

Moderatori: Ivan Šestak i Jasna Turkalj

9:30–9:45

Ivica Musa

Tridentinski sabor – koncil među koncilima?

9:45–10:00

Sanja Cvetnić

Vizualna egzegeza tridentskoga nauka “o najsvetijim sakramentima pokajanja i posljednje pomasti”

10:00–10:15

Nataša Štefanec

Vjerska politika u habsburškim zemljama u drugoj polovici 16. stoljeća

10:15–10:30

Josip Sopta

Hrvati na Tridentском saboru

10:30–10:45

Ivan Karlić

Hrvati i teologija nakon Tridentского sabora

10:45–11:00

Ante Crnčević

Predkoncilska liturgijska nastojanja i recepcija postkoncilske obnove

Pauza (11:00–11:30)

II. Politika i Crkva

Moderatori: Zrinka Blažević i Mijo Korade

- 11:30–11:45** **Ivana Jukić**
Članak 5: 1608 – Monarhija, Kraljevstvo, Trident ili?
- 11:45–12:00** **Zlatko Kudelić**
Konfesionalizacija i crkvena unija u Hrvatsko-Slavenskom Kraljevstvu
- 12:00–12:15** **Slavko Slišković – Daniel Patafta**
Dijecezanske sinode – primjer provođenja posttridentske obnove
- 12:15–12:30** **Iva Mandušić**
Juraj Drašković i njegova uloga u oblikovanju novih crkvenih, obrazovnih i kulturnih prilika u hrvatskim zemljama nakon Tridentskoga koncila
- 12:30–12:45** **Marko Jerković**
Posttridentska obnova i zagrebački kaptol za vrijeme kanonika Benedikta Vinkovića (1610–1637)
- 12:45–13:00** **Ivanka Magić**
Četiri biskupijske skupštine (sinode)

Rasprava (13:00 – 13:30)

Pauza za ručak (13:30–15:30)

III. Centar i periferije

Moderatori: Lahorka Plejić Poje i Slavko Slišković

- 15:30–15:45** **Jadranka Neralić**
Fond “Congregazione Vescovi e Regolari: Visite apostoliche”
u Tajnom vaticanskom arhivu
- 15:45–16:00** **Relja Seferović**
Svjetlo riječi, sjena vlasti: kasnorenesansni propovjednici u
dubrovačkoj katedrali
- 16:00–16:15** **Tea Perinčić**
Temelji tridentske reforme u kvarnerskim biskupijama
(Rab, Krk, Osor)
- 16:15–16:30** **Dubravka Božić Bogović**
(Re)organizacija crkvenih struktura u istočnoj Hrvatskoj
nakon oslobođenja od osmanske vlasti i tridentski
katolicizam
- 16:30–16:45** **Rudolf Barišić**
Pitanje uspostave biskupske vlasti na primjeru Apostolskog
vikarijata u Bosni

Pauza (16:45–17:15)

IV. Jezik i književna produkcija

Moderatori: Sanja Cvetnić i Marijan Steiner

- 17:15–17:30** **Stjepan Damjanović**
Hrvatska glagoljaška kultura nakon Tridentskoga koncila
- 17:30–17:45** **Andela Frančić**
Hrvatska antroponimija poslije Tridentskoga koncila
- 17:45–18:00** **Stanko Jambrek**
Prijevodi Biblije na hrvatski jezik i hrvatske protestantske knjige tijekom i nakon Tridentskog koncila
- 18:00–18:15** **Zoran Velagić**
Posttridentska anonimnost: autorizacija hrvatskih vjerskih djela tijekom ranoga novog vijeka

Rasprava (18:15–18:45)

Večera (18:45–20:00)

Koncert Instituta za crkvenu glazbu “Albe Vidaković” Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (20:00)

Subota, 7. prosinca 2013.

Filozofski fakultet Družbe Isusove, Jordanovac 110

V. Mediji i prakse

Moderatori: Stjepan Damjanović i Nataša Štefanec

- 9:00–9:15** **Antun Trstenjak**
Hrvatski katekizmi u razdoblju tridentske obnove XVI. stoljeća
- 9:15–9:30** **Pavao Knezović**
Katolička obnova i franjevci Bosne Srebrene
- 9:30–9:45** **Franjo Emanuel Hoško**
Zrcalo duše (1650) franjevca Abrahama Zelenića
- 9:45–10:00** **Leo Rafolt**
Pedagogija onkraj ideologije: isusovačka drama i kazalište i Tridentski koncil
- 10:00–10:15** **Marijan Steiner**
Crkvena glazba u Hrvata pod obnoviteljskim utjecajem Tridentskog sabora
- 10:15–10:30** **Mirjana Repanić-Braun**
De sacris imaginibus – prilog poznavanju reproduktivnog sakralnog slikarstva poslijetridentskog razdoblja
- 10:30–10:45** **Ivana Prijatelj-Pavičić**
Obnova kulta titulara dalmatinskih gradova u kontekstu tridentske obnove: splitski slučaj

Pauza (10:45–11:15)

VI. Umjetnost i propaganda

Moderatori: Teodora Shek Brnardić i Ante Crnčević

- 11:15–11:30** **Alojz Jembrih**
Antun Vramec – prvi hrvatski pisac u Zagrebačkoj biskupiji
na tragu tridentskih smjernica
- 11:30–11:45** **Milovan Tatarin**
Poslije Tridenta: stihovani i prozni nabožni sastavci
17. stoljeća
- 11:45–12:00** **Lahorka Plejić Poje**
Hrvatska narativna proza nakon Tridentskog koncila
- 12:00–12:15** **Danko Šourek**
Liturgija i uređenje unutrašnjosti zagrebačke katedrale
tijekom XVII. i XVIII. stoljeća
- 12:15–12:30** **Zrinka Blažević – Daniel Premerl**
Christianae Reipublicae Propugnator: reformnokatolička
mitopoetika bana Tome Erdödyja (1558–1624)

Rasprava (12:30–13:00)

Pauza za ručak (13:00–14:30)

VII. Obrazovna formacija i socijalno discipliniranje

Moderatori: Franjo Emanuel Hoško i Jadranka Neralić

- 14:30–14:45** **Ivan Macan**
Isusovački *Ratio studiorum*
- 14:45–15:00** **Mijo Korade**
Misije u posttridentskom razdoblju
- 15:00–15:15** **Marija Mogorović Crljenko**
Utjecaj Tridentskog koncila na bračna pitanja
- 15:15–15:30** **Maja Matasović**
Iskorjenjivanje praznovjerja nakon Tridentskog koncila
- 15:30–15:45** **Teodora Shek Brnardić**
Discipliniranje duša i tijela: obrazovna načela i prakse u hrvatskim isusovačkim kolegijima ranoga novoga vijeka
- 15:45–16:00** **Robert Holjevac**
Refleksije Tridentskog koncila kroz prizmu djela i djelovanja Markantuna de Dominisa i Paola Sarpija
- 16:00–16:15** **Ana Madunić**
Drugi manifest Marka Antuna De Dominisa u svjetlu obraćeničke književnosti

Rasprava (16:15 – 16:45)

Zatvaranje skupa (17:00)

Sažeci referata i biografije autora
(prema redu izlaganja)

Tridentinski sabor – koncil među koncilima?

Tridentinski koncil – u mnogočemu sličan ranijim koncilima – oštro se razlikuje od njih po društvenom i kulturnom kontekstu u kojem se odvijao te po svojim učincima. Epoha koja prethodi Tridentinumu – složena po dubini krize i društvenoj složenosti i umreženosti zainteresiranih slojeva društva – mobilizira kao nikada do tada sve slojeve Crkve, koja će u drami krize postati definator i neposredni oblikovatelj kulture i senzibiliteta življenja te prakticiranja vjere kao primarne općedruštvene zadaće.

Nemoguće je dati konačnu prosudbu koncila. Daleko su nadmašeni učinci dotadašnjih koncila: na mjesto pojedinačnih definicija dolazi sveobuhvatnost katoličke sinteze, umjesto reformatorskog inzistiranja na sloganu koji mobilizira, Tridentinum daje teološku sadržajnost, promišljenu i iskoristivu za nadgradnju bilo koje praktične teologije, ali i dovoljno fleksibilnu za primjenu u različitim kulturama.

Definitivno situiran u povijesti novovjekovlja kao prijelomni događaj, Tridentinum ne određuju samo neposredni učinci, već i njegova baština živa i u životu suvremenog svijeta.

Ivica Musa (1964), isusovac, predavač povijesti kršćanstva i srodnih kolegija i seminara na Filozofskom Fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Uz posao predavača obnaša niz službi i dužnosti odgojno-pastoralnog profila. Od 2010. ravnatelj je Isusovačke klasične gimnazije s pravom javnosti u Osijeku. Na Papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu magistrirao 1998. na Fakultetu crkvene povijesti (*Facultas historiae ecclesiasticae*). Akademsku godinu 1998/99. proveo je u Münchenu.

Sanja Cvetnić

Vizualna egzegeza tridentskoga nauka “o najsvetijim sakramentima pokajanja i posljednje pomasti”

Početne kritike Martina Luthera (1517) vezane su za sakrament pomirenja (sv. ispovijedi, pokajanja), a odluka o obrani “najsvetijih sakramenata pokajanja i posljednje pomasti” na Tridentskom je saboru odražava zamjerke reformatora (primjerice, pojašnjenja razlike krštenja u odnosu prema pomirenju kroz pokajanje i pokoru). U iznimno važnom, drugom razdoblju, neposredno ključne tridentske *Odluke o presvetom sakramentu euharistije* (11. listopada 1551), na sljedećoj su sjednici (25. studenog 1551) tridentski oci potvrdili sakramentalnost pokajanja i posljednje pomasti. Tijek rasprave o pitanjima sakramenata pomirenja i posljednje pomasti, koju su za zasjedanja vodili biskupi s pravom glasa i teolozi bez mogućnosti glasovanja, dugo nije bio poznat. Bile su dostupne samo odluke objavljene neposredno nakon završetka Tridentskoga sabora (1564). Vizualna egzegeza tih odluka pružila je vjernicima bliske svetačke uzore pokajanja ili smrtnih iskušenja, oplela oko njih hagiografije, dakle, unijela je život u slova temeljna za novi katolički identitet.

Sanja Cvetnić (1961) redovita je profesorica na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U Bologni je diplomirala interdisciplinarni studij *Discipline delle arti, della musica e dello spettacolo*. Od 1990. do 2000. bila je kustos Talijanske zbirke Strossmayerove galerije starih majstora HAZU. Vodila je smjer Umjetnost renesanse i baroka na doktorskom studiju matičnoga fakulteta. Objavljuje radove iz područja umjetnosti renesanse, manirizma i baroka, ikonografije te pučke umjetnosti.

Vjerska politika u habsburškim zemljama u drugoj polovici 16. stoljeća

Vjerska previranja u austrijskim Nasljednim Zemljama bila su usko povezana s intenzivnim političkim nadmetanjem između katoličkog habsburškog nadvojvode i pretežno protestantskih austrijskih staleža te uz konsolidaciju protuosmanske obrane. Nužnost kvalitetnijeg i kompleksnijeg vojno-krajiškog ustroja na austrijskom, ali i na hrvatskom, slavonskom i ugarskom tlu te, posljedično, veliki financijski izdaci, primorali su Habsburgovce na bliskiju suradnju sa svojim staležima te na razne političke i vjerske ustupke još dugo nakon Tridenta. Tek nakon 1578, kada su austrijski staleži obećali stalniju financijsku potporu Vojnoj krajini te dobili usmenu potvrdu vjerskih sloboda, Habsburgovci su, u dogovoru s papinskim nuncijem i bavarskim vojvodom, pokrenuli plan sustavnog otpora protiv protestanata u svojim Nasljednim Zemljama. Primjerice, isusovcima, koji su u Unutrašnju Austriju došli i nešto ranije (Graz, 1570), osigurana je još jača politička potpora, a na austrijskom i vojnokrajiškom prostoru počeli su se, kad je riječ o važnim vojnim, staleškim i zemaljskim službama, preferirati katolici. Na Hrvatskoj i Slavonskoj krajini koje su bile pod upravom Dvorskog ratnog vijeća u Grazu te su tendencije postale izražene od 1590-ih. U izlaganju će se prezentirati širi kontekst vjersko-političkih sukoba u regiji te njihove implikacije na hrvatskom ranonovovjekovnom prostoru.

Nataša Štefanec (1973) izvanredna je profesorica na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Magistrirala u Zagrebu i Budimpešti, a doktorirala na *CEU Budapest* s temom iz povijesti Vojne krajine i oblikovanja ranomoderne države. Objavila je dvije znanstvene monografije. Kao stipendistica boravila je u Budimpešti, Beču, Grazu, Londonu, Leipzigu i Shanghaiu. Vodila je Poslijediplomski studij hrvatske povijesti i pokrenula Poslijediplomski doktorski studij ranoga novog vijeka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Josip Sopta

Hrvati na Tridentskom saboru

Iako bi se, s obzirom na duljinu trajanja (18 godina), sudionike i na okolnosti održavanja, moglo govoriti o više sabora, Tridentski sabor (1545–1563) održao se, usprkos željama da se zacrtani program prije vremena okonča ili da se održi novi sabor, zahvaljujući čvrstom kursu papinskih legata kojim se održao kontinuitet, kao jedinstveni sabor. U trima periodičnim zasjedanjima ugostio je sasvim različite sudionike, što osobito vrijedi za one iz naših krajeva. Dok je na Prvom zajedanju Sabora (1545–1548) sudjelovalo samo pet predstavnika, a na Drugom (1551–52) sedam, na Trećemu zasjedanju (1561–1563) bilo je gotovo dvadeset biskupa i teologa iz naših biskupija. Točan broj sudionika, naročito onih koji su bili u pratnji pojedinih poslanstava, nije lako utvrditi jer ih ne spominju saborski protokoli ili drugi akti.

Na Trećem zasjedanju Sabora od hrvatskih biskupija najbolje su zastupljene one pod venecijanskom upravom – iz Dalmacije i Istre. Došli su gotovo svi biskupi, kojima je to dopuštalo zdravstveno stanje ili opće prilike. Tako od četiri istarske biskupije (Poreč, Novigrad, Pula i Pićan), zastupljena nije bila, zbog starosti biskupa Zakarije Divanića Perkonika (1550–1562), samo Pićanska biskupija. Sasvim je različita bila situacija u biskupijama sjeverne Hrvatske – neke su bile osvojene od Turaka, neke nenastanjene. Važni sudionici hrvatske kulturne i crkvene povijesti, koji su tada stajali na čelu hrvatskih ili mađarskih biskupija – Antun Vrančić, Pavao Gregorijanc, Dionisius Pioppus, Andrija Dudić i Juraj Drašković – boravili su u Beču. Na Sabor nije došao Dionizije Pioppus ni Pavao Gregorijanc, nekadašnji zagrebački biskup i sudionik Drugog zasjedanja (1551–1552), ali ni biskupi koji su prvotno željeli sudjelovati u njegovu radu. Njihova odluka bila je podložna interesima Carstva te formiranje carskog poslanstva nije bilo tek religijsko, nego i politički osjetljivo pitanje – stoga će i pregovori s papinskim nuncijima Stanislavom Hosijem i Zakarijom Delfinom biti mukotrpní. U tom je periodu osobito važnu ulogu imao tadašnji pečujski biskup Juraj Drašković. Zagrebački biskup Matija Bruman naveo je kao razlog nedolaska na Sabor zdravstveno stanje, no očito je uzrok ležao i u njegovoj sklonosti protestantizmu.

Josip (Jozo) Sopta (1952), franjevac, župnik u župi Rožat u Rijeci Dubrovačkoj, gvardijan samostana. Diplomirao je teologiju u Splitu, a doktorirao na Sveučilištu u Freiburgu u Njemačkoj. Od 1987. do 2000. živio je i radio u samostanu Male Braće u Dubrovniku. Od 2006. do 2012. provincijal Provincije Sv. Jeronima u Zadru. Objavio je brojne radove iz povijesti Crkve i Franjevačkog reda. Predavao u gimnaziji u Dubrovniku i na Teološko-katehetskom institutu u Dubrovniku i Zadru. Organizirao je niz skupova, pokretač je izložbe "Milost susreta" u Klovićevim dvorima u Zagrebu i urednik župnoga lista „Rožat“. Pokrenuo je i vodio obnovu knjižnica u Rabu, Dubrovniku (Mala braća), Rožatu i u Zadru.

Hrvati i teologija nakon Tridentskog sabora

Proces katoličke obnove započeo je, kako u cijeloj Katoličkoj crkvi, tako i u Hrvatskoj, kao odgovor na širenje reformacijskih pokreta. Temelji tom procesu postavljeni su na Tridentskom saboru, a težio je očuvanju katoličkih naroda i produbljenu katoličke vjere, što se posebice očitovalo u kulturi, znanosti, školstvu i umjetničkom stvaranju. Iako se reformacija nikada nije jače ukorijenila na području hrvatskih zemalja, svakako je bila jedan od poticaja za katoličku obnovu u Hrvatskoj.

Teologija kao sustavno razmišljanje nad vjerom i Božjom objavom utjelovljuje u sebi kulturnu, narodnu i jezičnu pripadnost. To znači da ona u sebi sadrži vlastite specifičnosti, ovisno o razdoblju u kojem se stvarala. Teologija XVII. st. doživljava svojevrsan procvat jer se u to vrijeme razvijaju nove teološke discipline. No i tu teologiju treba promatrati, s jedne strane, u kontekstu njezina nastajanja i razvoja, gdje je ona uglavnom zadana teologijom Tridentskoga sabora. S druge strane, nositelji hrvatske teologije XVII. st. ponajprije su teolozi kojima imamo zahvaliti na svojevrsnoj originalnosti, što ondašnju hrvatsku teologiju čini, već tada, prilično originalnom i suvremenom. Zbog toga se teologiju toga doba bolje može sagledati kroz teološke doprinose pojedinih teologa, nego li kroz teološke discipline. U ovom izlaganju nastojat ćemo pružiti uvid u oba vida.

Ivan Karlić redoviti je profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i pročelnik Katedre za dogmatsku teologiju. Diplomirao i doktorirao na Fakultetu Sv. Bonaventure u Rimu. Predavao je na više teoloških učilišta u Hrvatskoj i u inozemstvu. Objavio je šest knjiga i više od trideset znanstvenih radova. Sudjelovao je i održao više pozvanih predavanja na međunarodnim i domaćim znanstvenim simpozijima.

Ante Crnčević

Predkoncilska liturgijska nastojanja i recepcija postkoncilske obnove

Redovito se u govoru o Tridentskom koncilu prenosi tvrdnja da je on “zakasnio”, pri čemu se takav zaključak izvodi poglavito iz posljedica koje su se očitovala o odnosu reformatorskih zajednica prema Katoličkoj Crkvi i njezinoj “tradiciji”. Ne zalazeći u takve prosudbe, ovdje pokušavamo pratiti nastojanja liturgijske obnove u prvim desetljećima 16. stoljeća te pokazati sustavnost liturgijske obnove još prije Koncila (V. lateranski koncil, “*Libellus ad Leonem X*”, predsaborski *Breviarium* i *Pontificale*). Ta nastojanja valja usporediti s poslijesaborskom liturgijskom reformom (do 1614) kako bi se mogla dati cjelovitija slika reformskih procesâ te uvidjeti u kojoj su mjeri reformatorske ideje utjecale na samo poimanje i smjer liturgijske obnove u 16. i 17. st. Recepcija Tridentskoga sabora i njegove liturgijske reforme promatrat će se na temelju analize i usporedbe tipskih izdanja liturgijskih knjiga s liturgijskim izdanjima pojedinih krajevnih Crkava (*Missalia: Trecense, Metense, Constantiense, Herbipolense, Augustense, Remense*), a specifičnosti recepcije u našim krajevima predočit će se analizom zapisa biskupskih vizitacija i drugih izvora.

Ante Crnčević (1966) izvanredni je profesor i pročelnik Katedre za liturgiku na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Teološki diplomski studij završio je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a poslijediplomski studij liturgijskih znanosti na Papinskom liturgijskom institutu Svetog Anselma u Rimu, gdje je 1999. doktorirao. Autor je niza znanstvenih i stručnih članaka u domaćim i inozemnim liturgijskim časopisima.

Članak 5: 1608 – Monarhija, Kraljevstvo, Trident ili?

Članak 5: 1608. Hrvatskoga sabora predstavlja hrvatsko povijesno municipalno pravo pa se zbog toga smatra i jednom od najznačajnijih saborskih odluka. Unatoč tomu, analiza nastanka toga članka – ako se on uopće spominje u sintezama hrvatske povijesti – svodi se na izričaje poput “zaseban vjerski zakon oprečan ugarskom” ili “ovaj je članak bio od iznimnoga značaja za hrvatsko plemstvo”.

No komu je unutar hrvatskih staleža bilo važno kreirati taj zakon i zašto? Tko je/su inicijator/i toga zakonskoga članka? Koliko je opravdano promatrati tu saborsku odluku samo u svjetlu hrvatsko-ugarskih odnosa? Kakve nam se interpretativne mogućnosti otvaraju kada promotrimo nastanak čl. 5: 1608. u kontekstu konsolidacija odnosa moći unutar obitelji Habsburg, u kontekstu procesa stvaranja Monarhije te u kontekstu spoja katoličke obnove i političke moći? Jesu li tridentske odluke poslužile kao katalizator da se višestoljetno prisutne običajnoppravne tradicije pretvore u neosporive zakonske realnosti? Ili je “Trident” bio potreban preduvjet stvaranja novih pravnih okvira Monarhije i Kraljevstva?

Vrijeme kreiranja saborskoga članka 5: 1608. mjesto je susreta različitih interesa, a rad/izlaganje će pokušati odgovoriti čijih i kakvih te je li članak posljedica tih interesa ili rezultat posttridentske obnove, procesa stvaranja Monarhije i svijesti staleža Kraljevstva. Ili je članak rezultat isprepletenosti navedenoga?

Ivana Jukić (1976) docentica je na Odjelu za povijest Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirala je na Studiju povijesti na Hrvatskim studijima 2001. godine, titulu magistricе znanosti stekla je 2005. na Filozofskom Fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a 2009. na istom je fakultetu obranila doktorski rad. Od 2001. do 2010. radila je na Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu. Istraživački interes usmjeren joj je prema analizi umijeća vladanja habsburških vladara u ugarsko-hrvatskom dijelu Monarhije od 1650. do 1740.

Konfesionalizacija i crkvena unija u Hrvatsko-Slavonskom Kraljevstvu

Rad se bavi problemom unije pravoslavnih krajišnika Hrvatsko-slavonske vojne krajine s Katoličkom crkvom u kontekstu teorije katoličke konfesionalizacije. Utjecaj crkvenih i religijskih promjena u posttridentском razdoblju na proces sjedinjenja pravoslavnih kršćana Vojne krajine s Katoličkom crkvom razmatra se kroz prizmu međusobnih odnosa Bečkog dvora i Rimske kurije u 17. i 18. stoljeću. U skladu s time, analizira se položaj Katoličke crkve na krajiškom području, vjerska politika habsburških vlasti, kao i reakcije hrvatskih staleža i krajiških vojnih struktura na ideju unije pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom. Usporedbom dobivenih zaključaka s postojećim tezama u historiografiji, ustvrdit će se njihova utemeljenost, naglasiti posebnosti procesa katoličke konfesionalizacije na području jugoistočne Europe u usporedbi s širim srednjoeuropskim prostorom i pokazati smjer budućih istraživanja.

Zlatko Kudelić zaposlen je u Hrvatskom institutu za povijest. Studij povijesti završio je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Istražuje pojavu pravoslavlja na području Vojne krajine i uniju pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom. Za monografiju *Marčanska biskupija. Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini (1611.–1755.)* nagrađen je 2008. Državnom nagradom za znanost.

Dijecezanske sinode – primjer provođenja posttridentske obnove

Na hrvatskom području počele su se održavati biskupijske sinode još za vrijeme samog odvijanja Tridentskog sabora, dok su u razdoblju od pedesetak godina nakon koncila uglavnom sve priobalne biskupije i Zagrebačka biskupija održale svoje dijecezanske sinode, a neke od njih i po nekoliko sinodalnih susreta. Važan i nezaobilazan izvor za to područje jest kapitalno djelo Danielea Farlatia *Illyricum sacrum*, tiskan u osam svezaka u Veneciji od 1751. do 1819. Za razdoblje koje će pokrivati ovaj rad, dakle za sinode održane u razdoblju od pedeset godina nakon Tridentskog sabora, upravo nam je Farlatijevo djelo glavni izvor. Sam je autor obradio i donio zaključke sinoda pojedinih dalmatinskih biskupija i za Zagrebačku biskupiju. Uz nje treba spomenuti i rad Janka Barlèa *Naše dijecezanske sinode*, objavljenog u *Bogoslovskoj smotri* 1913. godine, u kojem autor donosi zaključke niza različitih sinoda održanih na našem prostoru u posttridentskom razdoblju. Usto, sačuvani su i brojni izvorni zapisnici koji će biti uspoređeni s objavljenima, a neki i prvi put predstavljeni javnosti. Obradene sinode bit će primjeri provođenja zaključaka, odnosno dogmatskih i disciplinskih mjera Tridentskog sabora na hrvatskom prostoru.

Slavko Slišković (1975) dominikanac, izvanredni profesor, Pročelnik Katedre crkvene povijesti i voditelj specijalizacije u crkvenoj povijesti Katoličkoga bogoslovnog fakulteta. Teologiju studirao u Zagrebu. Predaje više predmeta iz opće i nacionalne crkvene povijesti. Voditelj je projekta „Strossmayerov europaizam u politici i umjetnosti“. Magisterij crkvene povijesti postigao je na Sveučilištu u Fribourgu (Švicarska), a doktorat iz povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Daniel Patafta, franjevac, asistent na Katedri za crkvenu povijest na Katoličkom bogoslovnom fakultetu. Studirao povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je 2007. magistrirao s temom “Gospodarski interesi Italije u Hrvatskoj u vrijeme Drugog svjetskog rata od travnja 1941. do rujna 1943. godine”. Filozofsko–teološki studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu završio 2013. te upisao doktorski studij u specijalizaciji iz crkvene povijesti.

Iva Mandušić

Juraj Drašković i njegova uloga u oblikovanju novih crkvenih, obrazovnih i kulturnih prilika u hrvatskim zemljama nakon Tridentskoga koncila

Jedno od najistaknutijih mjesta u hrvatskoj povijesti druge polovice XVI. st. zauzima Juraj Drašković, pečuški i zagrebački biskup, potom i hrvatski ban, kaločki nadbiskup, đurski biskup i kraljevski kancelar, namjesnik za Ugarsku, a naposljetku i kardinal. Svojim sudjelovanjem na trećem zasjedanju Tridentskoga sabora, gdje je boravio kao izaslanik kralja Ferdinanda i *orator pro regno Hungariae* stekao je, prema jednoglasnom mišljenju dosadašnje historiografije, iznimne zasluge za katolicizam i cjelovitu reformu Crkve. U izlaganju će se analizirati njegovo djelovanje na Saboru i nakon njega, a u fokusu će biti njegova djelatnost nakon povratka u Zagrebačku biskupiju u kontekstu provedbe saborskih zaključaka, pa i onih koje prvotno sam nije zastupao. Kako je u isto vrijeme bio i biskup i hrvatski ban, dakle vodeća osoba u crkvenoj i habsburškoj službi, u njegovoj su se osobi prelomila šira pitanja vjerskog sukoba i vjerske obnove ne samo na hrvatskom nego i na širem regionalnom i europskom prostoru. Analizirat će se tko su mu suradnici, tko podupire njegov rad, kako se posreduje mišljenje Koncila, koje doktrine je zastupao prije, a koje poslije, koje zakone promiče. Drašković je za boravka na čelu Zagrebačke biskupije ozbiljno pristupio primjeni tridentskih odluka i počeo sustavnu vjersku obnovu: sazvao je tri biskupske sinode (1566, 1570. i 1574), na Kaptolu je 1576. utemeljio sjemenište, poduzeo je više restriktivnih mjera protiv protestanata i poticajno djelovao na stvaranje nove kulturne i duhovne klime te je postavio temelje za sveobuhvatnu katoličku obnovu u stoljećima koja su slijedila.

Iva Mandušić (1973) završila je studij povijesti i latinskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 2000. radi u Leksikografskom zavodu "Miroslav Krleža" kao urednica u Hrvatskom biografskom leksikonu i ostalim izdanjima. Suraduje na znanstvenom projektu "Hrvatska bio-bibliografska baština". Područje njezina užeg znanstvenoga interesa je latinistička historiografija ranoga novoga vijeka, povijest plemstva i crkvena povijest.

Marko Jerković

Posttridentska obnova i zagrebački kaptol za vrijeme kanonika Benedikta Vinkovića (1610–1637)

Premda je već biskup Juraj Drašković (1563–1584) postavio solidne temelje za katoličku obnovu Zagrebačke biskupije, opsežnija je posttridentska reforma njezina katedralnog kaptola otpočela tek u vrijeme kanonika Benedikta Vinkovića (1610–1637). Na temelju arhivske građe iz Kaptolskog arhiva u Zagrebu u izlaganju se razmatraju Vinkovićeve nastojanja oko usustavljivanja vizitacija u biskupiji i njegova uloga u organizaciji rada i ekonomskog poslovanja zagrebačkog sjemeništa i Hrvatskog kolegija u Beču. Usprkos obnoviteljskom zamahu, tridentski zahtjevi za reorganizacijom unutarnje kaptolske strukture i u Vinkovićevo su vrijeme nailazili na otpor – Zagrebački je kaptol, naime, usprkos koncilskim odredbama o osnivanju novih prebenda, zadržao tradicionalnu srednjovjekovnu organizaciju. Stoga se u izlaganju otvara rasprava o uzrocima takvih, na srednji vijek naslonjenih obrazaca djelovanja. Također, u izlaganju se razmatra odnos između Benedikta Vinkovića i vladarske kuće. U tom se kontekstu analiziraju razmjeri utjecaja kralja na katoličku obnovu i trend usklađivanja posttridentskog programa s političkim potrebama najviše svjetovne vlasti.

Marko Jerković (1983) radi na Hrvatskim studijima u Zagrebu, na projektu “Književnojezični latinizam u franjevačkoj baštini”. Studirao povijest na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, gdje je 2011. doktorirao s temom *Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14. stoljeću*. Bavi se srednjovjekovnom, a dijelom i ranonovovjekovnom crkvenom poviješću: istražuje Zagrebačku biskupiju, kaptole i franjeve.

Ivanka Magić

Četiri biskupijske skupštine (sinode)

Stotinjak godina nakon zatvaranja Tridentskoga sabora na čelo Zagrebačke biskupije došao je pavlin Martin Borković. U nizu od 47 biskupa, počevši od biskupa bl. Augustina Kažotića pa do biskupa Maksimilijana Vrhovca, zagrebački biskupi održali su 20 biskupijskih sinoda. Među njima, po broju održanih sinoda, istaknuto mjesto zauzima biskup Borković sa čak četiri održane sinode (1669, 1673, 1677, 1687). Među spisima Borkovićevih sinoda nalaze se sazivna pisma, bilješke skupštinskoga tajnika, skupštinski zapisnici župničkih ispita te zaključci skupštinskoga rada. Analizom tih izvora prati se rad skupština, stanje među dušobrižnim svećenstvom i život u tadašnjoj Zagrebačkoj biskupiji. Borkovićeve sinode promatraju se u kontekstu odluka Tridentskoga sabora, nacionalnih i provincijalnih sinoda održanih u Trnavi u prvoj polovici 17. stoljeća, te kao odgovor na prilike u onodobnoj Zagrebačkoj biskupiji.

Ivanka Magić završila je studij povijesti i hrvatske kulture na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, gdje pohađa i doktorski studij povijesti. Od 2006. zaposlena je u Hrvatskom državnom arhivu, a od 2010. u Odjelu Nadbiskupijskoga arhiva u Zagrebu, u pohrani kod Hrvatskoga državnog arhiva. Suraduje s časopisima za povijest i arhivistiku. Članica je Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić".

Jadranka Neralić

Fond "Congregazione Vescovi e Regolari: Visite apostoliche" u Tajnom vatikanskom arhivu

Prema odluci 24. sjednice Sabora u Trentu od 11. studenog 1563, svaki je biskup dužan pohoditi svoju biskupiju. Po uzoru na biskupske vizitacije od druge polovice šezdesetih godina, najčešće na prijedlog Kongregacije Koncila ili Kongregacije za širenje vjere, pape šalju izvanredne pohoditelje s ovlastima da provedu obnoviteljske saborske odluke. Pohode kaptole, župe, samostane, bratovštine, hospitale, crkve i kapele, a ispitivanjem crkvenih službenika i vjerodostojnih svjedoka utvrđuju stvarno stanje crkvenih ustanova: ocjenjuju ponašanje svećenstva, vrline i mane kršćanskog puka. U papino ime donose reformne odluke, protiv prekršitelja vode kaznene postupke, donose odgovarajuće presude. Zapisnici su predani odgovarajućim uredima Svete Stolice, a od 2000. godine pretežito se čuvaju u fondu *Congregazione dei vescovi e regolari* Tajnoga vatikanskog arhiva. Autorica analizira ključni aspekt kojem su vizitatori obratili pozornost tijekom pohoda: neprimjereno ponašanje svećenstva (manji prekršaji poput svađe, ovisnost o novcu, lijenost u obavljanju svećeničkog poslanja, odnosno ozbiljniji prekršaji poput konku-binata koje su crkvene vlasti sve manje tolerirale).

Jadranka Neralić znanstvena je savjetnica Hrvatskog instituta za povijest, voditeljica projekta "Crkveno-kulturna povijest hrvatskog srednjovjekovlja" i hrvatsko-crnogorskog projekta "Kulturno povijesno nasljeđe istočne jadranske obale" te suradnica na projektu Istorijskog instituta Univerziteta Crne Gore "Društvena historija i kulturno-istorijsko nasljeđe Crne Gore od ranog srednjeg vijeka do početka XIX vijeka". Autorica je četiriju monografija.

Relja Seferović

Svjetlo riječi, sjena vlasti: kasnorenesansni propovjednici u dubrovačkoj katedrali

Na temelju vrela pohranjenih ponajprije u Državnom arhivu u Dubrovniku istražuje se uloga adventskih i korizmenih propovjednika koji su svojim propovijedima u dubrovačkoj katedrali sredinom i u drugoj polovici 16. stoljeća nemalo utjecali na duhovnu klimu Republike, kao i na oblikovanje odnosa između Crkve i države. Međusobni utjecaji razmatraju se kako u okviru dubrovačkog teritorija, tako i s obzirom na vanjskopolitičke prioritete Dubrovačke Republike, nadasve u odnosima sa Svetom Stolicom. Posebno mjesto pripada vjerskim raspravama među propovjednicima, izazvanima različitim teološkim polazištima ili posve praktičnim pitanjima u borbi za veći pastoralni utjecaj. S naglaskom na njihovu podrijetlu i pripadnosti različitim crkvenim redovima, položaj adventskih i korizmenih propovjednika u katedrali predstavlja nezaobilazan ključ u razumijevanju državne i crkvene politike uoči, tijekom i poslije Tridentskog sabora.

Relja Seferović (1975), povjesničar i latinist, viši znanstveni suradnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Usavršavao se u Cambridgeu. Istražuje povijest dubrovačke Crkve, s osobitim obzirom na klasičnu latinističku historiografiju i retoriku. Među objavljenim radovima ističu se prvo kritičko izdanje djela *Prolegomena* dominikanca Serafina Marije Crijevića i prijevod djela u zasebnoj knjizi, s raspravom o povijesti dubrovačke Crkve od sredine 17. do kraja 18. stoljeća.

Temelji tridentske reforme u kvarnerskim biskupijama (Rab, Krk, Osor)

Kako bi se odredbe tridentskog koncila provele u praksi, Katolička crkva odredila je provođenje apostolskih vizita radi utvrđivanja stanja na terenu i uvođenje promjena na licu mjesta. Na takvu su dužnost birani ljudi od posebnog povjerenja, neokaljana ugleda, ali i visokih diplomatskih i drugih sposobnosti. Godine 1579. mletački plemić i veronski biskup Agostino Valier postao je apostolski vizitator u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji. Cijelu je godinu obilazio biskupije te siromašne i ratom opustošene mletačke provincije. Naposljetku posjećuje i biskupije na kvarnerskim otocima Rabu, Krku i Osoru (Cresu). U izlaganju će se nastojati osvijetliti dokumenti Valierove vizitacije, u kojima je zabilježeno stanje u biskupijama. Osim na niz nepravičnosti, oni upućuju i na težak život vjernika. Svaka od tri biskupije ima svoje poteškoće koje Valierova delegacija rješava na terenu. Primjerice, na Rabu je star i onemoćao biskup koji se ne može uhvatiti u koštac s problemima simonije i konkubinata; na Krku je biskup Bembo u sukobu s komunom zbog stroga i gotovo surova kažnjavanja prijestupnika; na Cresu biskup ima problema s rezidencijom u gradu Osoru zbog malaričnog područja, konkubinata svećenika i loše obrazovanosti kao i velikog siromaštva puka. Dokumenti Valierove vizitacije sačuvani su u Vatikanskom tajnom arhivu, te Biskupijskom arhivu u Veroni, a faksimili se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu.

Tea Perinčić, znanstvena suradnica, kustosica u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci. Diplomirala je filozofiju i povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na Sveučilištu u Trentu istraživala povijest mletačke Dalmacije i Istre. Doktorirala je u Padovi s temom *Zadar's hinterland between the Ottoman and Venetian Rules*. Predaje na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Rijeci.

Dubravka Božić Bogović

(Re)organizacija crkvenih struktura u istočnoj Hrvatskoj nakon oslobođenja od osmanske vlasti i tridentski katolicizam

Budući da za osmanske vladavine katoličke crkvene institucije nisu mogle djelovati kao u zemljama pod vlašću katoličkih vladara, nakon oslobođenja najvećega dijela istočne Hrvatske od osmanske vlasti potkraj 17. stoljeća, kad se to područje našlo u sastavu Habsburške Monarhije, usporedo s političkom i vojnom organizacijom pristupilo se obnovi i (re)organizaciji crkvenih struktura, na što nisu utjecali samo politički interesi, nego i konkretne vjerske prilike i stanje u kojem su se nalazile crkvene institucije. Iako se institucionalna struktura Katoličke crkve pod osmanskom vlašću nije raštočila, ona se u određenoj mjeri prilagodila postojećim uvjetima djelovanja. Franjevačka provincija Bosna Srebrena bila je temelj te crkvene strukture, uglavnom misijskoga tipa, u kojoj je ukupan vjerski život katolika u znatnoj mjeri nosio obilježja pučke religioznosti te u kojoj je institucionalna, crkvena religioznost bila zastupljena u modificiranom obliku. Zato je razumljivo da u područjima pod osmanskom vlašću odredbe Tridentskog koncila nije bilo moguće provoditi sustavno, premda je utjecaj tridentskog katolicizma prodirao i na ta područja, ponajprije putem djelatnosti Kongregacije za širenje vjere. Ipak, katolička obnova u duhu Tridentskog koncila do potpunijeg je izražaja mogla doći tek u izmijenjenim okolnostima nakon oslobođenja od osmanske vlasti (gotovo stoljeće i pol nakon samoga koncila), u vrijeme kad drugdje više nije bila u punom zamahu; a i tada je, u prvim desetljećima 18. stoljeća, imala osobit karakter. Kako bi se te osobitosti ispitale i sustavno prikazale, potrebno je analizirati proces obnove i (re)organizacije crkvenih struktura u kontekstu provođenja odredbi Tridentskog koncila, nositelje toga procesa te stvaran učinak na organizaciju crkvenih institucija, na kler i vjernike kao i na različite vidove vjerskoga života i religijske kulture.

Dubravka Božić Bogović docentica je na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Osijeku. Diplomirala je povijest i sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zadru, a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu obranila je 2009. doktorat *Bosanska ili Đakovačka i Srijemska biskupija od Bečkoga rata do Požarevačkog mira (1683.-1718.)*. U istraživačkom je radu usmjerena na proučavanje vjerske i demografske povijesti istočne Slavonije, Srijema i Baranje u ranom novom vijeku.

Rudolf Barišić

Pitanje uspostave biskupske vlasti na primjeru Apostolskog vikarijata u Bosni

Jedna od temeljnih karakteristika povijesti Katoličke crkve na bosanskom prostoru jest gotovo trajan izostanak stabilne dijecezanske strukture, što se velikim dijelom može pripisati njezinu rubnom geopolitičkom položaju. Dolaskom Osmanlija Bosna je nastavila imati raniju ulogu svojevrsnog oboda kao isturena osmanlijska predstraža pri čemu su, usprkos izraženim konfesionalnim mijenama, franjevci Bosne Srebrene uspjeli očuvati znatan udio katoličkog stanovništva. Uspostavljanje redovite hijerarhije onemogućavali su odnosi između habsburškog Dvora, kao baštinka srednjovjekovnih ugarsko-hrvatskih tradicija, i papinske kurije, s njihovim različitim idejama oko načina i svrhe njezina funkcioniranja. Nakon demografske katastrofe za Bečkog rata papinstvo je u vidu svojevrsne zakašnjele posttridentske obnove preuzelo inicijativu i 1735. uspostavilo Apostolski vikarijat kao svojevrsan biskupski provizorij. Njegovo se djelovanje oslanjalo isključivo na bosanske franjevce što je uzrokovalo nove probleme oko primjene biskupske vlasti u Bosni. U izlaganju se analiziraju okolnosti u kojima je dolazilo do razmirica između franjevaca i vikarâ, te ukazuje na činjenicu da je bila riječ o trajnom procesu.

Rudolf Barišić (1979) pohađao je Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju, a studirao povijest i latinski jezik i rimsku književnost u Zagrebu. Od 2008. zaposlen je na Hrvatskim studijima na projektu "Književnojezični latinizam u franjevačkoj baštini" koji vodi prof. dr. sc. Pavao Knezović. Istraživački interes mu je usmjeren prema franjevcima Bosne Srebrene, osobito njihovu obrazovanju, kao i franjevcima kontinentalne Hrvatske.

Stjepan Damjanović

Hrvatska glagoljaška kultura nakon Tridentskoga koncila

Obično se kao kraj prirodnoga razvitka hrvatskostaroslavenskoga (hrvatskoga crkvenoslavenskoga) uzima *Brozićev brevijar* iz 1561. Naime, poslije toga brevijara nova glagoljaška knjiga bit će otisnuta tek 1631. Bio je to *Levakovićev misal* otisnut u Rimu troškom Propagande nakon mnogih traženja, diplomatski i sinodalnih intervencija. Nova situacija uvjetovana je svjetskim događajima: u Rimu je 1595. sklopljena, a u Brestu 1596. proglašena *Brestovska unija* kojom su Kijev i sva Rutenija sjedinjeni s Rimom. God. 1622. utemeljena je *Congregatio de propaganda fide* sa zadatkom da širi katolicizam. Snažna je želja i veliki su naponi Katoličke crkve da nekako nadoknadi područja i utjecaj koji su izgubljeni reformacijskim pokretom. U tim uvjetima u Rimu je velika zainteresiranost za istočnoslavenski svijet, pa je odlučeno da se napravi misal za sve katoličke Slavene koji će biti po volji Ukrajincima. Oni u tom pogledu imaju odlučujuću riječ u Rimu, pa iako je posao u oblikovanju misala povjeren hrvatskom franjevcu Rafaelu Levakoviću, “zadnja ruka” bila je ona Metodija Terleckoga. Rusifikacija (“ukrajinizacija”) se provodila redovitim izdavanjem novih i zabranom uporabe prijašnjih liturgijskih knjiga. Drugo izdanje svojega misala Levaković je sam priredio 1648, treće izdanje splitski kanonik Ivan Paštrić 1706. (koji nije ništa mijenjao), a četvrto Matej Karaman i Mate Sović 1741. (još radikalnije ukrajinizirano). Izrazito su ukrajinizirana i izdanja časoslova 1648. (Levaković – Terlecki) i 1688. (Paštrić). Hrvatski glagoljaši nisu prihvaćali objašnjenja da su potrebne jedinstvene liturgijske knjige za sav katolički slavenski svijet i ta su izdanja izazvala njihovo nezadovoljstvo i udaljšavanje puka od tradicije liturgijskoga slavenskog jezika.

Damjanović, Stjepan (1946), akademik, redoviti profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu na Katedri za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljštvu. Istražuje jezik srednjovjekovnih hrvatskoglagojskih tekstova (*Tragom jezika hrvatskih glagoljaša, Jazik otačkaski, Jezik hrvatskih glagoljaša*), ćirilometodsku baštinu (*Jedanaest stoljeća nezaborava, Staroslavenski jezik, Slovo iskona*) te povijest slavistike i kroatistike (*Opširnost bez površnosti, Filološki razgovori*). S J. Bratulićem napisao trosveščanu monografiju *Hrvatska pisana kultura od VIII. do XXI. stoljeća*.

Andela Frančić

Hrvatska antroponimija poslije Tridentskoga koncila

Polazeći od zaključaka Tridentskoga koncila koji se odnose na obvezatnost vođenja matičnih knjiga te na nadijevanje svetačkih osobnih imena kršćanicima, u radu se na osnovi antroponimijske građe što ih sadržavaju matične knjige rođenih poslijetridentskoga razdoblja prikazuje stanje u hrvatskoj antroponimiji – prva masovna pojava prezimena te izrazita dominacija svetačkih imena. Pokazuje se velik utjecaj tridentskih zaključaka na oblikovanje hrvatske antroponimije – i one u stoljećima koja slijede neposredno poslije Tridenta, ali i na današnji osobnoimenski repertoar koji je (unatoč prodoru novih, hrvatskoj tradiciji stranih, osobnih imena) i dalje prepoznatljiv po velikome udjelu svetačkih imena različite tvorbene strukture.

Andela Frančić redovita je profesorica na Katedri za dijalektologiju i povijest jezika Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Autorica je ili suautorica nekoliko knjiga te brojnih znanstvenih i stručnih radova u kojima se bavi uglavnom onomastičkom, povijesnojezičnom i standardnojezičnom problematikom. Bila je sudionicom mnogih znanstvenih skupova u Hrvatskoj i u inozemstvu.

Stanko Jambrek

Prijevod Biblije na hrvatski jezik i hrvatske protestantske knjige tijekom i nakon Tridentskog koncila

Rad je prilog kulturnoj povijesti i povijesti knjige u hrvatskim zemljama u drugoj polovici šesnaestog stoljeća. U prvom dijelu analizira se timski i interkonfesionalni rad na prijevodu i tiskanju Biblije te recepcija i utjecaj prvog tiskanog Novog zavjeta na hrvatskom jeziku u kontekstu Tridentskog koncila. U drugom dijelu se na temelju dokumenata Tridentskog koncila, *Popisa zabranjenih knjiga* iz 1559, 1564. i 1570. te postkoncilskog dokumenta “Deset pravila o zabranjenim knjigama” naznačuje odnos prema hrvatskim protestantskim knjigama, njihovim autorima i čitateljima u kontekstu protureformacije i katoličke obnove u hrvatskim povijesnim zemljama za vrijeme i nakon Tridentskog koncila.

Stanko Jambrek (1957) dekan je Biblijskog instituta u Zagrebu i profesor povijesti crkve i teologije. Doktorirao je teologiju na NCIU u SAD-u i povijest u Zagrebu. Autor je pet knjiga i priređivač i urednik brojnih izdanja, među kojima je i *Leksikon evanđeoskoga kršćanstva* (2007). Utemeljitelj je i urednik evanđeoskog teološkog časopisa *Kairos*. Kolegije iz povijesti crkve i teologije predaje na više teoloških učilišta.

Posttridentska anonimnost: autorizacija hrvatskih vjerskih djela tijekom ranoga novog vijeka

Cilj je izlaganja analizirati i objasniti mogućnost objavljivanja anonimnih vjerskih djela na području sjeverne Hrvatske tijekom ranoga novog vijeka.

Kao izvorni materijal korištene su knjige tiskane hrvatskom kajkavštinom i štokavštinom uglavnom tijekom 18. stoljeća. Autorskom su anonimnošću tih djela izravno kršene odredbe Tridentskoga koncila vezane uz nakladništvo vjerskih djela i odluku četvrte koncilске sjednice da se sve knjige koje se bave vjerskim temama moraju pomno ispitati, da se mogu objaviti tek ako dobiju odobrenje i, naposljetku, da nijedna od njih ne smije biti objavljena bez imena pisca, cenzora i tiskara. Na prvi se pogled stoga može zaključiti da su se anonimno objavljenim vjerskim djelima kršile koncilске odredbe u zemlji čiji je Sabor 1606. godine Katoličku vjeru proglasio jedinom dopuštenom vjerom.

Moguće rješenje navedenog protuslovlja je pretpostavka da pisac, čije je ime izostavljeno, djelo nije autorizirao sâm, već ga je, redovitom identifikacijom pisca (kroz popis njegovih dužnosti i zvanja), sustavom pokroviteljstva i naposljetku cenzorskim odobrenjima autorizirala sama institucija kojoj su pisac, pokrovitelj i cenzor pripadali, tj. Katolička crkva. Iako postojanje osmišljenog i etabliranog modela institucionalne autorizacije nije moguće dokazati, pojavnost autoriteta u tiskanim djelima upućuje na navedeni zaključak.

Ako su sustavi pokroviteljstva i cenzure imali između ostaloga i zadaću autoriziranja djela, onda su iznimno važni za razumijevanje cjelovitog sustava prijenosa crkvenog učenja vjernicima pomoću tiskane knjige, te ih je važno detaljnije istražiti, uz naglasak da u ovom izlaganju tema nisu sustavi pokroviteljstva i cenzure sami po sebi, već je tema njihova pojavnost u knjizi.

Zoran Velagić voditelj je Katedre za povijest knjige, nakladništvo i knjižarstvo na Odsjeku za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Osijeku. Istražuje socijalnu i kulturnu povijest knjige i čitateljskih navika u razdoblju ranoga novog vijeka, povijest tiskarstva i nakladništva te društvene i kulturološke vidove suvremenog nakladništva. Objavio znanstvenu monografiju *Pisac i autoritet*. Glavni je urednik *Libellariuma*, časopisa za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova.

Antun Trstenjak

Hrvatski katekizmi u razdoblju tridentske obnove XVI. stoljeća

Od koncilskih dekreta izglasanih na Tridentskom saboru najširi je odjek i prihvaćenost na svim kasnijim provedbenim sinodama u krajevnim crkva-ma imao kanon IV. dekreta *De reformatione*, proglašen na XXIX. sjednici 11. studenog 1563. o propovjedničkoj službi biskupa i župnika. To je potaklo potrebu za katekizmima za župnike i puk,

Prva posttridentska Sinoda biskupa mletačke Dalmacije u Zadru 1579. zahtijeva tiskanje katekizama i konfesionala, u prvom redu za slabo poučen kler. Vizitatori kreću provoditi tridentsku obnovu u Slavoniju, Bosnu i Albaniju i imaju potrebu, uz kalendare i liturgijske knjige, sobom nositi katekizme za župnike. Tako nastaje prvi hrvatski katekizam A. Komulovića *Nauk karstianski* (1582), Budinićev prijevod Kanizijeve *Summe nauka karstianskoga* (1583), *Nauk krstianski* Jakoba Ledesme (1578) dubrovačkim narječjem i Komulovićev prijevod katekizma R. Bellarmina *Nauk karstianski kratak* (1603) Analizom tih katekizama saznajemo mnogo o izvorima duhovnosti naroda, moralnim zahtjevima, jeziku i idejama koje su dominirale u pastoralnom radu.

Tonči Trstenjak, isusovac. Od 1980. profesor pastoralne teologije i katehetike na FTIDI i didaktike i medija na FFDI. Urednik *Obnovljenog života* (1978–1991), urednik i osnivač *Religijskog programa HTV* (1991–2009), član *Katehetskog vijeća BKJ i HBK* (1978–1991), *Odbora za sredstva društvene komunikacije HBK* (1994–2009), član nacionalnog vodstva *Hrvatske zajednice bračnih susreta* u četiri mandata (1989–2008). Pisac je oko 30 znanstvenih radova, više stotina članaka, 30 dokumentarnih filmova za HTV, suautor monografije *Marijan Gajšak – sakralna umjetnost*.

Pavao Knezović

Katolička obnova i franjevci Bosne Srebrene

Od pada Bosanskog Kraljevstva pod vlast Osmanlija 1463. (1482) do 17. st. ne postoje nikakvi dokazi književnog i kulturnog rada franjevaca Bosne Srebrene pa se čini da je on sasvim zamro. Tek u 17. st. pojavljuje se niz franjevačkih, pretežno nabožnih djela, svojevrsnih „katekizama“ i praktičnih liturgijskih tekstova. Poznatiji djelatnici katoličke obnove bili su: M. Divković, P. Posilović, I. Bandulavić, S. Matijević, P. Papić, N. Ogramić, I. Ančić, J. Radojević, T. Vukšić, F. Sudić, M. Lišnjčić, J. Lučić i drugi. Spomenuti franjevci najčešće izvore za svoja djela nalaze u njemačkoj i talijanskoj srednjovjekovnoj literaturi vjerojatno jer je njihovoj pastvi i čitatelju bila najprije činjenica ta „fantastična“ književnost puna čudesnih priča i legendi. Uzroke tom odabiru izvora i ponudi takve propovjedničke i zabavne literature, čini se, treba tražiti u nepostojanju renesanse na tim prostorima.

Pavao Knezović (1949) redoviti je profesor na Odjelu za hrvatski latinitet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirao je klasičnu filologiju u Skopju. Doktorirao je s temom “Vergilijev utjecaj na latinsku poeziju dubrovačkih pjesnika 18. i prve polovice 19. stoljeća” na Filozofskom sveučilištu u Zagrebu. Bio je stipendist talijanske vlade u Rimu. Sudjelovao je na brojnim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima. Uredio je nekoliko zbornika i voditelj je nekoliko znanstvenih projekata. Bavi se hrvatskim latinitetom te utjecajima i odjecima rimskih pisaca u hrvatskih autora.

Franjo Emanuel Hoško

Zrcalo duše (1650) franjevca Abrahama Zelenića

Abraham Zelenić (? – Varaždin, 3. svibnja 1671), franjevac tek osnovane franjevačke pokrajine Provincije sv. Ladislava u središnjem dijelu kontinentalne Hrvatske, ostavio je rukopis *Zrcalo duše* (fol. 70) koji se nalazi u zagrebačkoj Metropolitani (sign. MP 285). Do fol. 59b raspoređeni su prozni dijelovi spisa, a od 59. lista do 70b zabilježene su nabožne pjesme. Rukopis je pisan pregledno. U prozi su tri dijela: prvi je autor nazvao *Od nestalnosti*, drugi *Od redovne kreposti*, a treći *Od posledneh duhovneh človeka*. Pisac ne niječe da njegovo djelo nije izvorno, već ističe da je “preuzeto iz mnogih pobožnih knjižica”. Sabrao je tekstove uvođenja u redovničku duhovnost i napisao odgojni priručnik marijanskog sadržaja za mlade franjevce u duhu Tridentskog koncila. Na kraju proznog dijela knjige autor je zapisao da je rukopis završio 1650. godine (fol. 59b). Zatim je pridodao pjesme “Od imena Isusovoga”, nastavio s marijanskim pjesmama i zaključio s pjesmama moralnog sadržaja.

Franjo Emanuel Hoško (1940), franjevac, redoviti profesor u miru Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Predavao je na posljediplomskom studiju Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i Rijeci. U središtu njegova znanstvenoga interesa su franjevačko visoko školstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj te pojava jozefinizma i liberalizma u Hrvatskoj. Autor je sedam knjiga. Bio je član vrhovnog upravnog vijeća Franjevačkog reda u Rimu. Dobitnik je Nagrade za životno djelo Grada Rijeke.

Leo Rafolt

Pedagogija onkraj ideologije: isusovačka drama i kazalište i Tridentski koncil

Isusovačka drama i kazalište u svojoj su stilskoj, tematsko-motivskoj i generičkoj raznovrsnosti jedan od najutjecajnijih književnopoetičkih i kazališnopoetičkih fenomena 17. i 18. stoljeća. Komparatistički značaj književne kulture isusovačkog reda ili one nastale pod izravnim utjecajem isusovaca nerijetko je bio predmetom kulturnopovijesnih, književnopovijesnih ili pak kazališnopovijesnih istraživanja. U ovom izlaganju razmotrit će se kontekstualni čimbenici institucionalizacije isusovačke dramaturške i kazališno-predstavljačke djelatnosti, odnosno ideološki, pedagoški i antropološki uvjeti koji su bili nužni za širenje tog fenomena u europskom ranom novovjekovlju.

Leo Rafolt (1979), izvanredni profesor na Katedru za stariju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Kao gostujući predavač boravio je na mnogim sveučilištima u Europi, SAD-u i Japanu. Jedan je od urednika *Leksikona Marina Držića* (2009). Autor je triju znanstvenih knjiga, jedne antologije i tridesetak znanstvenih i stručnih radova. Dobitnik Državne nagrade za znanost za 2008, Godišnje nagrade FF-a Sveučilišta u Zagrebu za 2009. i Nagrade "Judita" za 2009.

Marijan Steiner

Crkvena glazba u Hrvata pod obnoviteljskim utjecajem Tridentskog sabora

Iako se Tridentski sabor održavao u vrijeme koje još nazivamo renesansom, on utire put baroku, novom stilskom razdoblju u svim granama crkvene umjetnosti, pa tako i u glazbi. Djela hrvatskih skladatelja u baroku od kraja 16. st. do kraja 18. st. češće pripadaju duhovnoj glazbi, rjeđe svjetovnoj. U južnim hrvatskim krajevima značajni su Dubrovnik, Split, Šibenik i Hvar, gdje se stvara i njeguje umjetnički vrijedna barokna crkvena glazba. Iz tog se područja među skladateljima u 17. st. ističu I. M. Lukačić, T. Cecchini i V. Jelić, a u 18. st. B. Pellizari, J. Bajamnoti i P. Knežević. Na sjeveru Hrvatske glavna su središta glazbene djelatnosti Zagreb, Varaždin i Požega.

Nositelji katoličke obnove bili su u hrvatskim krajevima ponajprije isusovci, ali i drugi redovi (pavlini, franjevci, dominikanci). Članovi Družbe Isusove kao i njihovi učenici pridonijeli su duhovnoj obnovi vjernika svojim skladanim jednostavnim napjevima uz odgovarajući tekst. Od imena neka budu spomenuti N. Krajačević, J. Mulih i A. Grgičević. Usto se u isusovačkim kolegijima i crkvama njegovala umjetnička vokalna i instrumentalna glazba. Ističe se i tiskani pjevnik zagrebačke biskupije *Cithara octochorda* (tri izdanja u 18. st.), koji je plod tridentskih liturgijskih nastojanja.

Marijan Steiner (1949), isusovac. Diplomirao na historijskom odjelu Muzičke akademije (Zagreb, 1973), bacc. filozofije (Zagreb, 1976), lic. liturgike i gregorijanskog pjevanja (Rim, 1984), dr. teologije (Innsbruck, 1992). Na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove i Teološkom studiju predaje predmete religijskih znanosti, sistemske teologije, glazbe. Od 1999. do 2003. pročelnik je Hrvatskog povijesnog instituta u Beču, a od 2013. glavni urednik časopisa *Obnovljeni život*.

Mirjana Repanić-Braun

De sacris imaginibus – prilog poznavanju reproduktivnog sakralnog slikarstva poslijetridentskog razdoblja

U skladu s dekretima XXV. sjednice Tridentskog koncila, slikarstvu je dodijeljena važna uloga vizualizacije vjerskih tema, uloga posrednika između „zemlje“ i „neba“. Kratki, ali jasni naputci završne sjednice maratonskog zasjedanja naknadno su protumačeni i razrađeni u opsežnim teološkim traktatima poput onih Johannesa Molanusa (*De picturis et imaginibus sacris*, 1570), Gilia da Fabriana (*Dialogo degli errori dei pittori*, 1564), Carla Borromea (*Instructiones fabricæ et suppellectilis ecclesiasticæ*, 1577) ili Gabriela Paleottija (*Discorso intorno alle imagini sacre e profane*, 1582). Usporedo s nastankom poslijetridentskog sakralnog slikarstva, idejno, tematski i oblikovno usklađenog s teološkim raspravama o odgojnoj i moralnoj svrsi svetih slika, stvara se masovna produkcija njihovih grafičkih prijevoda, koja kao najmoćniji vizualni medij 17. i 18. stoljeća povezuje katolički svijet u jedinstveni, dobro usklađeni organizam. Dopirući do njegovih rubnih likovno nerazvijenih dijelova, kojima u razdoblju 17. stoljeća pripada i područje današnje Hrvatske stiješnjeno nabujalim Osmanskim Carstvom, potiče u njima nastanak reproduktivnog slikarstva.

Mirjana Repanić-Braun znanstvena je savjetnica na Institutu za povijest umjetnosti. Voditeljica je istraživačkih projekata “Likovna umjetnost sjeverne Hrvatske 17–19. stoljeća u srednjoeuropskome kontekstu” (2001–2006) i “Barok, klasicizam, historicizam u sakralnoj umjetnosti kontinentalne Hrvatske” (od 2006). Od 2004. glavna je i odgovorna urednica znanstvenog časopisa *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*. U fokusu njezina znanstveno-istraživačkog interesa je likovna umjetnost baroknog razdoblja, s naglaskom na baroknom slikarstvu srednjoeuropskog kulturno-umjetničkog kruga.

Ivana Prijatelj-Pavičić

Obnova kulta titulara dalmatinskih gradova u kontekstu tridentske obnove: splitski slučaj

U fokusu istraživanja bit će djela sakralne umjetnosti, naručivana u Splitu za biskupovanja Stjepana Cosmija (1629–1707) u vrijeme Morejskog rata (1684–1699) i neposredno nakon njega. Karlovačkim mirom 1699. Venecija je uspjela zadobiti Sinj, Knin, Vrljiku, Vrgorac, Herceg-Novi. Godinu dana kasnije (1700) Cosmi je u Splitu utemeljio Sjemenište.

Davno je uočeno da su spomenuta politička zbivanja imala utjecaja na Cosmijeve narudžbe umjetničkih djela za splitsku katedralnu crkvu Sv. Duje, kao i na njihovu ikonografiju. Naime, za Morejskog rata, a osobito nakon njega, nakon protjerivanja Turaka i uspostave teritorija nazvanog “*aquisto nuovo*”, u splitskoj nadbiskupiji, upravo zahvaljujući Cosmiju, jača svijest o važnosti lokalne splitske crkvene povijesti. O tome svjedoči ciklus slika s prikazom slavnihi događaja iz života utemeljitelja splitske biskupije i salonitanskog mučenika Sv. Dujma, kojega je između 1683. i 1685. izradio slikar Pietro Ferrari za kor splitske katedrale, a prema Cosmijevoj narudžbi. Nakon završetka Morejskog rata, 1698, mletački zlatar Giovanni Antonio Trivisan dobio je od Cosmija zadatak zaodjenuti srednjovjekovne relikvijare splitskih zaštitnika, Sv. Dujma i Sv. Arnira, u barokno ruho. Isti je zlatar zbirku srebrenih poprsja-relikvijara splitske katedralne riznice 1704. obogaatio s poprsjem trećeg splitskog zaštitnika, solinskog mučenika Sv. Staša.

Djela koja je naručio Cosmi za svojeg biskupovanja izvrstan su primjer na temu povratka crkvenim izvorima (*ad fontes*) koja se javlja nakon Tridentskog koncila u sakralnoj umjetnosti, izvorima koji su svjedočili o važnosti lokalnih svetaca, osobito svetaca-mučenika, a u svrhu naglašavanja lokalnih crkvenih identiteta.

Ivana Prijatelj Pavičić redovita je profesorica u trajnom zvanju na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Splitu. Bavi se dalmatinskom umjetnošću u razdoblju od XIV. do XVIII. stoljeća (posebice slikarstvom i kiparstvom) i umjetnicima hrvatskog porijekla zvanim Schiavoni. Objavila je tri knjige i sedamdesetak izvornih znanstvenih radova. Kao gostujući profesor predavala je na Likovnoj akademiji u Cetinju, Filozofskom fakultetu u Sarajevu i na Filozofskom fakultetu u Ljubljani.

Alojz Jembrih

Antun Vramec – prvi hrvatski pisac u Zagrebačkoj biskupiji na tragu tridentskih smjernica

U referatu se prikazuje vjersko-prosvjetiteljska zauzetost prvoga hrvatskoga pisca u Zagrebačkoj biskupiji u 16. stoljeću koji piše narodnim jezikom, temeljeći svoj spisateljski rad na smjernicama Tridentskoga koncila. Bio je to Antun Vramec (1538–1587/88), koji je potporu za svoj rad imao od dvaju biskupa: Jurja Draškovića i Petra Herešinca. Na temelju analize djela *Postilla* (1586) u izlaganju se upućuje na one dijelove Vramčevih homilija koji su artikulirani u skladu s *Tridentskim katekizmom* i sa zaključcima Koncila. Cilj je referata u cjelini (*in extenso*) pokazati da je Vramec bio prvi reformator u Zagrebačkoj biskupiji koji je duh Tridentinuma širio, posredovanjem pisane i govorene riječi, na razumljivome hrvatskome narodnom jeziku kajkavske osnovice pa se smatra i utemeljiteljem kajkavskoga književnoga jezika kakav će funkcionirati, uz stanovite razvojne jezične mijene, sve do druge polovice 19. stoljeća. Također, u referatu će se pokazati da se Vramec ne može – usuprot tvrdnjama nekih povjesničara hrvatske književnosti i drugih istraživača – svrstati u krug protestantskih pisaca.

Alojz Jembrih (1947) redoviti je profesor na Odjelu za kroatologiju Hrvatskih studija u Zagrebu, gdje predaje kolegije vezane uz povijest hrvatske književnosti starijih razdoblja te književnost i kulturu Hrvata u dijaspori. Autor je trinaest znanstvenih knjiga. Godine 1986. i 1991. bio je stipendist zaklade Alexander von Humboldt-Stiftung u Njemačkoj. Godine 1997. dobio je godišnju nagradu Grada Buzeta za svoj doprinos istraživanjima djela Stipana Konzula.

Milovan Tatarin

Poslije Tridenta: stihovani i prozni nabožni sastavci 17. stoljeća

Tvrđnja da u 17. stoljeću *buja* lirika o četirima posljednjim stvarima opće je mjesto književnopovijesnih sinteza o razdoblju hrvatskoga seičenta. Jedna od zadaća Tridenta i katoličke obnove bila je vraćanje duhovnim vrijednostima, a književnosti je u tome namijenjena važna uloga. Potres 6. travnja 1667. zacijelo je dodatno potaknuo strahove čovjeka onoga doba: sva prozna izvješća i svi stihovani sastavci o razornoj *trešnji* odreda govore o Božjoj kazni. S pravom se u opisima tih procesa ekstenzivnije bavilo pjesničkim radom Ivana Gundulića, Ivana Bunića Vučića, Junijske Palmotića i Injacije Đurđevića. Jer, njihove su religiozne poeme (*Suze Sina razmetnoga*, *Mandalijena pokornica*, *Uzdasi Mandalijene pokornice*), prepjev psalama (*Pjesni pokorne kralja Davida*, *Saltijer slovinski*), religiozni epovi (*Kristijada*) te kraći nabožni sastavci nedvojbeno reprezentativni za doba u kojemu izvanestetičke zadaće nisu nadvladale literarnost. Ipak, hrvatsko je 17. stoljeće mnogo bogatije nabožnim sastavcima no što se može razabrati iz dosadašnjih napisa o njemu, a razlog je jednostavan: mnogi su opusi ostali u rukopisu, zbog čega nisu tematsko-motivski, verzifikacijski, stilski i poetički opisani. Stoga će se u radu panoramski predstaviti opusi ili dijelovi opusa religioznoga nadahnuća pisaca 17. i početka 18. stoljeća, počevši od Sigismunda Đurđevića i njegove knjige *Molitve pokorne iz sedam psalama pokornijeh Davidovijeh* (Rim, 1611) – za koju se, inače, drži da je izgubljena – preko Paska Primovića Latiničića do Serafina Ivanova Bunića i Bara Bettere, iza kojega je ostala knjiga *Ćutjenja bogoljubna vrhu sedam pjesni od pokore Davidove* (Mleci, 1702), opsežni spjevovi *Razmišljanja svetoga Agustina* (1701) i *Bogoljubne ljubežljivosti jedne duše prema Bogu* (1705) te mnoštvo nabožnih pjesama.

Milovan Tatarin (1965) na Filozofskom fakultetu u Osijeku predaje staru hrvatsku književnost. Objavio je deset knjiga. Jedan je od urednika *Leksikona Marina Držića*. Knjiga *Od svita odmetnici* 1999. nagrađena je Godišnjom državnom nagradom, 2004. nagradom “Julije Benešić” nagrađena mu je knjiga *Kućni prijatelj*, a 2008. nagradom “Judita” knjiga *Ljubavi nebeske, ljubavi zemaljske*.

Lahorka Plejić Poje

Hrvatska narativna proza nakon Tridentskog koncila

U desetljećima nakon Tridentskoga koncila u proznoj književnosti pisanoj hrvatskim jezikom prevladavaju hagiografije, odnosno svetački životopisi (*vitae*). One su i gotovo jedino što se u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti može svrstati u narativnu prozu. Unutar toga žanra kao posebna se podvrsta profiliraju životopisi svetica-djevica (Bazilije Gradić, *Libarce od djevtva*; Faust Vrančić, *Život nekoliko izabranih divic*; Bartol Kašić, *Perivoj od djevtva*). I takva djela, kao i životopisi svetaca (Ignacija Lojolskog, Franje Ksaverskog i slično) posvećuju se ženama. Dok su persuazivnost i didaktičnost hagiografije naslijeđeni iz srednjega vijeka, odnos spram knjige kao novoga i moćnoga medija, kao i zadaća formiranja specifične ženske čitateljske publike, novi su aspekti poslijetridentske hagiografije.

Lahorka Plejić Poje docentica je na Katedri za stariju hrvatsku književnost na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Za tisak je priredila religiozne spjevove dubrovačke pjesnikinje Lukrecije Bogašinović i satirične poeme Antuna Gleđevića (u tisku). Autorica je knjige *Zaman će svaki trud. Ranonovovjekovna satira na hrvatskom jeziku u Dubrovniku* (2012). Bavi se pretežito ranonovovjekovnom književnošću u Dubrovniku.

Liturgija i uređenje unutrašnjosti zagrebačke katedrale tijekom XVII. i XVIII. stoljeća

Razdoblje dvaju baroknih stoljeća obilježeno snažnim poslijetridentskim impulsima, unatoč kasnijim preinakama, ostavilo je izrazit trag u umjetničkom opremanju zagrebačke stolne crkve. Vrijeme je to u kojem naručitelji iz najviših crkvenih krugova preuređenjima svetišnoga prostora i podizanjem niza novih oltara u glavnom i bočnim brodovima uvelike redefiniraju (osuvremenjuju) izgled njezine unutrašnjosti, istodobno uvažavajući određene ikonografske i oblikovne aspekte zadane ranijom tradicijom. Čini se kako je to prožimanje inovacije i tradicije – karakteristično za umjetničku praksu spomenutoga razdoblja – svojevrsno naličje dihotomije tzv. Zagrebačkoga (*Ordo goricensis*) i poslijetridentskoga, Rimskoga obreda, okončane tek krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća.

Na temelju dosadašnjih saznanja o liturgijskim osobitostima Zagrebačkoga obreda, te razvitka tridentskih postavki o sakralnoj umjetnosti u djelima kasnijih traktatista, u radu će se pokušati interpretirati ikonografski i oblikovni aspekti nekih od umjetničkih rješenja provedenih u opremanju zagrebačke katedrale tijekom XVII. i XVIII. stoljeća.

Danko Šourek (1979) diplomirao je povijest umjetnosti i arheologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na Odsjeku za povijest umjetnosti od 2006. godine zaposlen kao znanstveni novak u zvanju višeg asistenta. Doktorirao je 2012. s temom *Mramorna skulptura i altaristika XVII. i XVIII. stoljeća na području Rijeke i Hrvatskoga primorja*. Istraživački je usmjeren na teme povezane s povijesno-umjetničkom baštinom od XV. do kraja XVIII. stoljeća, osobito na području sjeverozapadne Hrvatske.

Zrinka Blažević – Daniel Premerl

Christianae Reipublicae Propugnator: reformnokatolička mitopoetika bana Tome Erdödyja (1558–1624)

U izlaganju će se iz interdisciplinarnе perspektive pokušati istražiti strategije i modeli mitopoetičke (auto)reprezentacije egzemplarnog reformnokatoličkog heroja bana Tome Erdödyja (1558–1624.) u historiografiji i likovnoj umjetnosti. Na temelju nekoliko narativnih i vizualnih izvora nastojat će se detektirati obilježja intermedijalne konstrukcije, distribucije i recepcije predodžbe o banu Tomi Erdödyju kao utjelovljenju egzemplarnih katoličkih i vojničkih vrlina sukladno reformnokatoličkom modelu *athletae Christi*. Time će se pokušati dokazati da je upravo zahvaljujući pomno razrađenim mehanizmima simboličke (auto)inscenacije njegova herojska figura mogla postati ne samo ključnim elementom kanona nacionalnih heroja, nego i nezaobilaznom referencom u okviru nacionalnoga kulturnog pamćenja.

Zrinka Blažević (1972) izvanredna je profesorica na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i voditeljica Poslijediplomskog doktorskog studija ranoga novog vijeka. Objavila je tri knjige. Temeljno područje njezina znanstvenog interesa je teorija historije, intelektualna i kulturna historija ranoga novog vijeka, historijska antropologija i historijska imagologija.

Daniel Premerl (1972) znanstveni je suradnik na Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu. Doktorirao je s temom *Drveni oltari 17. stoljeća u Dalmaciji* (2009) na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Gostovao i usavršavao se na sveučilištima u Oxfordu, Veneciji te u SAD-u. Istražuje umjetnost 17. i 18. stoljeća u Hrvatskoj i Italiji – u fokusu interesa su oltari, djela od plemenitih metala, ikonografija, te konteksti narudžbe i naručitelji.

Ivan Macan

Isusovački *Ratio studiorum*

U svom prilogu o naslovnoj temi autor najprije ukratko prikazuje stanje školstva na početku 16. stoljeća te osnutak isusovačkog reda g. 1540. Ubrzo nakon osnutka, već za života utemeljitelja Ignacija Lojolskog, isusovački se red dao na odgoj i obrazovanje mladeži. Za to je bilo potrebno sastaviti odgojni i nastavni plan. Stvaranje toga plana trajalo je gotovo 60 godina, a 1599. objelodanjen je i od uprave Reda potvrđen plan pod nazivom *Ratio et Institutio Studiorum in Societate Iesu*. Autor prikazuje nastanak toga plana i njegova glavna pravila i smjernice koje su bile vodič poznatog isusovačkog odgojnog rada, najprije do ukinuća Reda 1773. te nakon nove uspostave 1814. Taj se plan gotovo doslovno primjenjivao sve do polovice 20. stoljeća, kad je Drugi vatikanski sabor donio nove smjernice školstva unutar Katoličke crkve, koje se primjenjuju i na širem području. Njegove mnoge smjernice mogu se s velikom korišću primijeniti i danas.

Ivan Macan (1939), isusovac, filozofiju studirao na Filozofskom institutu Družbe Isusove u Zagrebu, a teologiju na Sveučilištu u Innsbrucku, gdje je i doktorirao filozofiju. Predavao filozofiju na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, na KBF-u u Sarajevu i na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Autor je knjiga *Wittgensteinova teorija značenja*, *Filozofija spoznaje*, *Socijalna etika i druge studije* i *Uvod u tradicionalnu logiku*.

Mijo Korade

Misije u posttridentskom razdoblju

Misije kao oblik apostolske djelatnosti širenja kršćanske poruke, evangelizacije ili misijskog naviještanja stare su koliko i kršćanstvo. Svi navedeni i slični oblici vjerovjesništva doživljavaju pravi procvat i organizaciju u 16. stoljeću, posredno i pod utjecajem odredaba Tridentskog koncila, osobito onih koje govore o pastirskoj djelatnosti biskupa, župnika i drugih crkvenih službenika. Odlučujuću ulogu u promicanju i shvaćanju pojma misije (*missio*) imaju Konstitucije isusovačkoga reda. U tom razdoblju profiliraju se dva oblika misijske djelatnosti: prvi čine vanjske, prekomorske ili misije među poganskim (nekršćanskim) narodima, kojima je cilj obraćenje na kršćanstvo ili evangelizaciju, a drugi nutarnje, pučke ili župske misije u kršćanskim krajevima, kojima je cilj duhovna, vjerska i moralna obnova kršćanskog puka. Pučke se misije rađaju, organiziraju i razvijaju ponajprije zaslugom i inicijativom prvih članova isusovačkog reda, a kasnije ih prihvaćaju drugi redovi i biskupijski kler. S vremenom poprimaju različite organizatorske i metodološke oblike, kao što su npr. pokorničke, katehetske misije i sl.

U vanjskim misijama sudjeluju prije svega franjevci, kao misionari u krajevima pod osmanskom okupacijom (Jeruzalem i Palestina, Albanija, Bugarska, Ugarska), dominikanci (Vinko Paletin u Meksiku) i osobito isusovci, s desetak misionara, istraživača i znanstvenika od Kine, Indije do Južne i Latinske Amerike (F. Konščak, Ivan i Nikola Rattkay, I. Marchesetti I. Szentmartony i dr.), od kojih su neki svojim vjerskim, društvenim i znanstvenim radom ostavili neizbrisiv trag.

U pučkim misijama također najviše i najranije djeluju isusovci i to već od 16. stoljeća u susjednim ugarskim krajevima, a kasnije u svim hrvatskim krajevima, djelujući uglavnom iz postojećih kolegija i obilazeći bližu i dalju okolicu. To su misionari uz granicu s turskim teritorijem (Geiler, Ranzi), u Dalmaciji, Primorju i središnjoj Hrvatskoj (Zuzorić, Della Bella), u kontinentalnoj Hrvatskoj, Slavoniji i među gradišćanskim Hrvatima (Mulih). Oni su, osim vjerskih preporoditelja, često leksikografi, gramatičari, pisci, pjesnici ili znanstvenici, koji su svojim djelima ostavili trajan trag u hrvatskoj

kulturi. U referatu će se predstaviti kratki povijesni opći pregled a posebice stanje istraživanja, značenje i važnost hrvatskih vanjskih i pučkih misija u ranom novovjekovlju.

Mijo Korade (1947) doktorirao iz crkvene povijesti na Sveučilištu Gregoriana u Rimu. Radio je na Institutum historicum S.I. u Rimu i kao profesor na Filozofskom-teološkom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Bio je suosnivač i prvi voditelj Hrvatskog povijesnog instituta u Beču. Djeluje u Hrvatskom institutu za povijest i na Hrvatskim studijima u Zagrebu. Obnovio i uređivao povijesni zbornik „Vrela i prinosi“, priredio za tisak djelo *Isusovci i hrvatski narod* M. Vanina (2. i 3. sv.).

Marija Mogorović Crljenko

Utjecaj Tridentskog koncila na bračna pitanja

Tridentski je koncil na XXIV. sjednici 11. studenog 1563. tzv. dekretom *Tametsi* najavio novu eru u bračnim pitanjima, čime je unio više reda u sklapanje braka. Koncil je donio odredbe o pitanjima koja se tiču dozvole roditelja, obveznih objava i slavlja vjenčanja. Ostao je vjeran konsenzualnoj teoriji, odnosno brak su i dalje sklapali mladenci sami, ali pred svećenikom odnosno župnikom te dva ili tri svjedoka, što je trebalo biti zabilježeno i u posebnim registrima, odnosno matičnim knjigama vjenčanih. Na koncilu se raspravljalo i o ostalim pitanjima vezanim uz brak poput razvoda od stola i postelje, izvanbračnim spolnim odnosima, odnosno konkubinatu, bigamiji, otmicama itd.

Odredbe Tridentskog koncila vezane uz bračna pitanja na istarskom su se području počele provoditi odmah nakon donošenja, o čemu svjedoče knjige bračnih procesa, ženidbenih dozvola, konkubinata i otmica Porečke biskupije iz prve polovice 17. st., kao i mnoge istarske matične knjige vjenčanih, koje su se počele voditi neposredno nakon donošenja spomenutih odredbi.

Marija Mogorović Crljenko docentica je na Odsjeku za povijest Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli. Proučava društvo i svakodnevicu, posebno položaj žena, te brak i obitelj u Istri u srednjem i ranom novom vijeku. Jedna od pokretačica i organizatorica međunarodnog znanstvenog skupa *Istarski povijesni biennale*, koji se bavi poviješću svakodnevice na jadranskom prostoru. Objavila je knjige *Nepoznati svijet istarskih žena* (2006) i *Druga strana braka* (2012).

Iskorjenjivanje praznovjerja nakon Tridentskog koncila

Tridentski je koncil ostavio nemjerljiv utjecaj na razvoj Katoličke crkve, ali i na cjelokupnu europsku kulturu. U cilju reorganizacije Crkve i borbe protiv širenja protestantizma naglašena je važnost obrazovanja, kako svećeništva, tako i naroda. Obrazovanjem se, naime, smanjuje mogućnost krivo-vjerja, učvršćuje vjera, ali i ostvaruje dobrobit i blagostanje naroda koji čini Crkvu. Tome doprinosi objavljivanje knjiga, organizacija misija i vjeronauka za narod, redoviti biskupski pohodi župama itd.

Rad se bavi svjedočanstvima koja o spomenutim nastojanjima, posebno o naporima u zatiranju praznovjernih uvjerenja i običaja, pružaju crkveni dokumenti (objavljeni ili u rukopisu) iz raznih dijelova Hrvatske, poput zapisnika kanonskih vizitacija i zapisnika samostana. Naglasak se stavlja na 18. stoljeće, dijelom zbog dostupnosti građe, a dijelom da se pokaže koliko su dalekosežne posljedice koje je svojim programom izazvao Tridentski koncil i time “obnovio lice zemlje”.

Maja Matasović (r. Rupnik) završila je studij klasične filologije 2002. i doktorirala 2011. u Zagrebu. Zaposlena je na Hrvatskom institutu za povijest, a surađuje i na Hrvatskim studijima na Odjelu za hrvatski latinitet. Područja njezina istraživanja su latinska lingvistika te odnos Crkve i naroda u Hrvatskoj u 18. stoljeću. Objavila je nekoliko knjiga i znanstvenih radova te sudjelovala na skupovima u zemlji i inozemstvu.

Teodora Shek Brnardić

Discipliniranje duša i tijela: obrazovna načela i prakse u hrvatskim isusovačkim kolegijima ranoga novoga vijeka

Obrazovanje i odgoj katoličke mladeži bila je posebna vrsta apostolata koju je nakon Tridentskog koncila Družba Isusova dobila kao mandat i od crkvenih i od državnih poglavara. Glavni pedagoški ciljevi isusovačkog obrazovanja bili su oblikovanje međusobnog odnosa između sposobnosti govorenja, morala i religije, tj. postizanje pravilnog jezičnog izražavanja (*lingua*) na latinskom jeziku, ponašanja (*mores*) i pobožnosti (*pietas*) u učenika. Isusovačka obrazovna načela temeljila su se na kršćanskom humanizmu koji je kao intelektualni pokret dijelio mišljenje da se ljudska priroda može popraviti obrazovanjem usprkos tome što je pokvarena istočnim grijehom. U ovom radu prikazat će se primjeri iz stvarnosti isusovačke obrazovne prakse u kolegijima u Zagrebu, Varaždinu, Dubrovniku, Rijeci i Požegi u 17. i 18. stoljeću.

Teodora Shek Brnardić radi na Hrvatskom institute za povijest u Zagrebu. Diplomirala je latinski i grčki jezik, a magistrirala i doktorirala temama iz povijesnih znanosti. Uz znanstvene radove objavljuje i prijevode s latinskog i njemačkog jezika. Autorica je knjige *Svijet Baltazara Adama Krčelića. Obrazovanje između tridentskoga katolicizma i katoličkog prosvjetiteljstva* (2009). Njezini istraživački interesi usmjereni su na istraživanje ranonovovjekovne kulturne i intelektualne povijesti.

Robert Holjevac

Refleksije Tridentskog koncila kroz prizmu djela i djelovanja Markantuna de Dominisa i Paola Sarpija

Uz uvodni pregled historiografskih radova o Tridentskom koncilu i osvrt na djelatnost i zalaganje hrvatskih teologa i suvremenika Tridentskog koncila – Jurja Draškovića i Andrije Dudića – u središtu referata je opus Markantuna de Dominisa, koji će se promatrati u suodnosu s djelatnošću mletačkog državnog teologa i servita Paola Sarpija. Prva faza se odnosi na razdoblje Dominisova nadbiskupovanja u Splitu te na tzv. Mletački interdikt iz 1606–1607. i njegove reperkusije. Druga faza obuhvaća razdoblje Dominisova boravka u Engleskoj te razdoblje nakon njegova povratka u Rim. U skladu s time, posebno će se elaborirati njegova četiri spisa: “Prigovori Mletačke Republike na parenezu Cezarea Baronija”, “Martelino”, “O miru među Religijama” te tzv. Drugi proglas Markantuna de Dominisa, koji je nastao nakon njegova povratka u Rim i neposredno prije njegova tragičnog kraja.

Robert Holjevac (1967) stručni je suradnik na Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu. Završio studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Magistrirao s temom “Pokušaji Ivana Stojkovića u stvaranju crkvene unije” (2001), a doktorirao disertacijom “Markantun de Dominis (1560–1624); život i djelovanje u povijesnom i teološkom kontekstu” (2010).

Drugi manifest Marka Antuna de Dominisa u svjetlu obraćeničke književnosti

Između 1616. i 1622. g. Marko Antun De Dominis boravio je u protestantskoj Engleskoj, gdje je javno djelovao, ponajprije kao propovjednik, ali i kao autor nekoliko polemičkih pamfleta. Svoj povratak u rimokatolički svijet 1622. De Dominis je popratio tekstom *Marcus Antonius de Dominis Archiepisc. Spalaten. Sui reditus ex Anglia Consilium exponit*, u hrvatskoj historiografiji poznatom još i kao *Drugi manifest* u kojem opisuje i komentira razloge povratka u okrilje Katoličke crkve, nakon prilično senzacionalnog “bijega” u Englesku Jakova I. Prema žanrovskim obilježjima, *Drugi manifest* pripada ponajprije tzv. obraćeničkoj književnosti (*conversion narratives*), žanru koji je u ranom novom vijeku iznjedrio mnoštvo tekstova religiozne prirode, odnosno osobnih zapisa o otkrivanju vjere, vlastitih zabluda i božanskih prosvjetljenja. U izlaganju će se nastojati prikazati *Drugi manifest* kao dio korpusa obraćeničke književnosti. U prvome dijelu kratko će se razmotriti sam žanr i njegove osobitosti te problemi koje može prouzročiti delikatna tema poput obraćenja. Izravno se nadovezujući na prvi dio, u drugom će se dijelu na primjeru De Dominisova *Drugog manifesta* pokazati kako se gradi obraćenički tekst te će se uputiti na probleme koji se pri tom mogu pojaviti. De Dominisova samoprezentacija u *Drugome manifestu* u skladu je s očekivanjima posttridentске Katoličke crkve, koja je njegove ideje i stavove objavljene za boravka u Engleskoj osudila kao herezu. Stoga se može ustvrditi da je *Drugi manifest* De Dominisov obračun s vlastitim heretičkim idejama i prošlošću, vezanom uz djelovanje u protestantskoj Engleskoj, te afirmacija službenog posttridentskog Rima. Također, nije nezamislivo da je, što se crkvenih autoriteta tiče, *Drugi manifest* imao i funkciju potencijalne kazne za transgresije nemirnoga splitskog nadbiskupa. Javno poniženje i uništavanje njegove teološke reputacije zadnji je čin njegove javne karijere, što je za ambicioznog nadbiskupa možda i bila najgora moguća kazna.

Ana Madunić završila je studij povijesti i engleskog jezika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Magistarski rad obranila je na religijskim studijima pri Katedri za povijest Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti. Područja njezina istraživanja su razvoj i međusobni utjecaj religijskih institucija, znanosti i obrazovanja u ranom novom vijeku, s posebnim naglaskom na širi hrvatski kontekst.